

УДК 341.217

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.20>

Г. В. Русак

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НЕСПРОМОЖНОСТІ СУДДІ ЗДІЙСНЮВАТИ ПОВНОВАЖЕННЯ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми. Суддя та залучені для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які реально здійснюють правосуддя. Судді є посадовими особами судової влади, яких у конституційному порядку наділено повноваженнями здійснювати правосуддя й виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді і судах загальної юрисдикції (загальних, військових, господарських, адміністративних судах).

Професія судді дуже відрізняється від інших правничих професій, які пов'язані з захистом інтересів громадян: чітко визначена алгоритмічність поведінки судді вимагає діяти виключно так, як встановлено процесуальним законом. На сьогодні законом визначено вимоги до кандидатів на посаду судді, встановлено процедуру їх спеціальної підготовки, за результатами якої передбачено проведення кваліфікаційного іспиту. Такий порядок дає змогу чітко визначити та підготувати найкращих, тому сьогодні вже не протекція, а належна суддівська кваліфікація та освіта є запоруками високого професіоналізму судді.

Є багато чинників, які більшою чи меншою мірою впливають на утвердження в Україні незалежного суду. Через велику фізичну, моральну та психологічну навантаженість одним з ключових чинників є стан здоров'я судді. Стан здоров'я судді має соціальну значущість, оскільки внаслідок перевтоми і психічного перенапруження зростає ймовірність судової помилки.

Стан опрацювання цієї проблематики. У своїх працях вивчали пенсійне забезпечення вітчизняні й зарубіжні вчені. Зокрема, його розглядали О.З. Хотинська-Нор, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, Т.В. Штих, Л.М. Москвич, І.Л. Бородін, Ю.П. Битяк, В.М. Бевзенко, В.В. Галунько, О.В. Гурича, М.М. Говоруха, І.І. Діткевич, М. Д. Ждана, В.М. Шафіра, В.В. Паплінського, Л.В. Котова та інші. Цю сферу постійно аналізують державні органи, такі як Пенсійний фонд України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України та інші.

Метою статті є здійснення системно-правовий аналіз відповідності чинного законодавства, яке регулює умови встановлення факту неспроможності судді здійснювати повноваження за станом здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус судді визначає особливості та межі реалізації трудових прав і обов'язків, обумовлені специфікою їх трудової діяльності, спрямованих на виконання завдань і функцій держави шляхом закріплення відповідного кола службових повноважень.

Реалізація права на працю відбувається на загальних засадах (свобода праці, рівність трудових прав, недискримінації, законність тощо), порушення яких не може вважатися порушенням встановлення додаткових вимог до суддів (як

передумов і під час здійснення трудової діяльності). Вимоги до роботи в суді є вищими порівняно з працівниками навіть інших державних органів, що зумовлено специфікою службової діяльності, що ще раз свідчить про особливості подвійного статусу судді.

Принцип свободи праці передбачає припинення трудової діяльності в односторонньому порядку. В Основному Законі України закріплено вичерпний перелік підстав для звільнення судді з посади, що унеможливорює законодавче розширення чи звуження цього переліку. Відповідно до повноважень, передбачених пунктом 3 частини першої статті 85, пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України, Верховна Рада України має право визначати в законах України порядок, умови та наслідки звільнення судді з посади.

Аналіз розділу VIII Конституції України та Закону № 2453 дає Конституційному Суду України підстав для висновку, що відставка судді є особливою формою звільнення судді з посади за власним бажанням і обумовлена наявністю у особи відповідного стажу роботи на посаді судді. Наслідком відставки є, зокрема, припинення повноважень судді з одночасним збереженням звання судді та гарантій недоторканності, а також набуття права на виплату вихідної допомоги та отримання пенсії або щомісячного довічного грошового утримання.

Звільнення судді з посади за станом здоров'я відбувається у зв'язку з погіршенням стану його здоров'я, що не дозволяє тривалий час або безперервно виконувати свої повноваження. Звільнення за цією підставою відбувається, якщо суддя не отримав права на відставку. Судді, звільнені з посади за станом здоров'я та на підставі заяви про відставку, мають нерівний правовий статус та різні умови соціального забезпечення.

Також Конституцією передбачено, що суддя звільняється з посади у разі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я за наявності медичного висновку, що надається медичною комісією, утвореною спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, за зверненням Вищої ради правосуддя. Визнавши, що стан здоров'я судді не дає змоги протягом тривалого часу або постійно здійснювати йому свої повноваження, Вища рада правосуддя ухвалює рішення про звільнення судді з посади [1].

Перш за все потрібно зазначити, що термін здоров'я є полісемантичним, зараз налічується понад 400 його визначень.

Загальне сприйняття здоров'я людини полягає в тому, що це стан фізичного, духовного і соціального благополуччя людини, при якому відсутні захворювання, а також розлад функцій органів і систем. Саме таке бачення було покладено в основу позицій Всесвітньої організації охорони здоров'я з цього питання. Такого ж роду підхід взяв на озброєння і вітчизняний законодавець, розмістивши у статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я поняття, відповідно до якого здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [2]. Розрізняють здоров'я населення і здоров'я індивідуума. Перше розглядається як статистичне поняття і характеризується такими демографічними показниками, як народжуваність, смертність, дитяча смертність, захворюваність, рівень фізичного розвитку, середня трива-

лість життя. Здоров'я індивіда є менш конкретизованим поняттям, яке пов'язане з великою широтою індивідуальних особливостей і різноманітністю факторів, що впливають на здоров'я людини. Розрізняють такі поняття: – фізичне здоров'я – природний стан організму, зумовлений нормальною діяльністю всіх його органів і систем; – психічне здоров'я – характеризується рівнем і якістю мислення, розвитком уваги та пам'яті, ступенем емоційної стійкості; – моральне здоров'я – визначається тими моральними принципами, які є основою суспільного життя людини, тобто свідомим ставленням до праці, до культури тощо; Соціальне здоров'я визначається мірою працездатності, соціальної активності, активного ставлення до світу людини.

Виходячи з викладеного, можна сформулювати таке визначення поняття «стан здоров'я, що свідчить про нездатність виконувати повноваження судді» – це рівень фізичного, психічного та соціального благополуччя суб'єкта судової влади, що заважає йому належним чином виконувати свої професійні функції. Логічно постає питання про визначення того самого «ступеню здоров'я», який є формальною передумовою для вирішення питання про звільнення судді з посади за станом здоров'я. Наголошуємо, що зазначена категорія передбачає комплексну оцінку стану здоров'я судді та не повинна асоціюватися лише з наявністю певного захворювання. Крім того, очевидно, що стан здоров'я слід оцінювати з точки зору вимог професії та належного виконання професійних функцій.

Також потрібно зауважити на тому, що в Україні відсутня система контролю за станом здоров'я суддів, немає переліку хвороб через які судді не можуть здійснювати свої повноваження. Професія судді не віднесена до переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам [3]. Наразі показником стану здоров'я судді є психіатричні та наркологічні огляди, в Україні не існує жодних заборон щодо допуску до професії окрім психіатричних відхилень та наркотичної, алкогольної залежності. Проте, це єдина форма контролю за станом здоров'я кандидата на посаду судді, але не діючого судді.

Водночас стан здоров'я судді має величезне соціальне значення, оскільки через перевтому та психічне напруження підвищується ймовірність судової помилки.

Зауважимо, що правовий механізм соціального захисту суддів в Україні безпосередньо впливає на потенціал здійснення судової влади в державі та впливає на ефективність функціонування національної системи правосуддя, що є фундаментальною опорою демократична держава, яка відіграє вирішальну роль у забезпеченні законності в державі та суспільстві. Це пов'язано з тим, що судді несуть відповідальність за відстоювання справедливості та забезпечення захисту прав особи (навіть тоді, коли права особи порушуються державою, зокрема політичною владою держави), а отже, забезпечення їх соціальної безпека за допомогою заходів соціального захисту стає очевидним пріоритетом у реалізації соціальної функції держави, яка, зокрема, проявляється у забезпеченні належного функціонування правового механізму соціального захисту суддів та вдосконаленні цього механізму.

Крім того, слід мати на увазі, що створення та функціонування такого правового механізму свідчить про визнання державою та суспільством того факту, що судді працюють в умовах, коли їхня робота пов'язана з численними викликами та ризиками (насамперед, такими як психологічний та фізичний тиск з метою примусового прийняття неправосудного рішення, інші професійні ризики та потенційний вплив роботи на особисте життя судді), що є чинниками, що потребують комплексного реагування з боку правової та соціальної держави. Також важливість розглянутого правового механізму обґрунтовується тим, що планування та подальша реалізація заходів соціального захисту суддів створює середовище, сприятливе для їх благополуччя та безпеки відповідного кола працівників. У результаті судді можуть ефективно здійснювати судову владу, що, у свою чергу, сприяє загальній стабільності, зміцненню справедливості в державі та суспільстві, зміцненню довіри суспільства до системи правосуддя та держави, а також відповідає євроінтеграційним прагненням України.

Тому логічно було б зазначити, що створення та функціонування правового механізму соціального захисту суддів підтверджує націленість держави на розвиток верховенства права та інклюзивного суспільства, а також той факт, що судді, як професійні державні службовці в системі правосуддя, відповідальні за здійснення правосуддя, повинні отримати належний соціальний захист, який відповідає: по-перше, їх людській природі; по-друге, цінності, які характеризують судову роботу; по-третє, наявні та потенційні соціальні ризики та виклики, які стосуються (можуть стосуватися) працівника, який займає посаду судді.

Механізм припинення повноважень суддів аналогічний механізму припинення статусу судді. Однак ці два явища не є тотожними, хоча в деяких випадках вони збігаються одне з одним. Звільнення судді з посади є юридичним фактом припинення повноважень судді. Проте позбавлення судді повноважень на здійснення суддівських функцій не завжди позбавляє його статусу. Іншими словами, статус судді не втрачається, а трансформується навіть після припинення повноважень судді. Наприклад, коли суддя на законних підставах виходить у відставку та позбавляється права здійснювати правосуддя, але за ним зберігається звання судді, а також перелік прав, обов'язків та гарантій статусу судді.

Гарантії соціального захисту у разі незадовільного стану здоров'я для продовження професійної діяльності судді внаслідок впливу негативних чинників трудової діяльності (професійних захворювань суддів). Судді в Україні сьогодні не забезпечені належними гарантіями захисту; почастишали випадки нападів на суддів із заподіянням їм фізичних і психічних ушкоджень, аж до смерті.

Законом передбачено, що життя та здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню, що здійснюється зарахунок коштів Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" [4]. Настання страхового випадку передбачає певні матеріальні виплати та соціальні послуги. Тому, звісно, суддя, який має хронічні хвороби і має бажання звільнитися, зацікавлений, щоб його хвороба була визнана саме професійною або отримана травма (фізична чи психічна) профе-

сійно зумовленою. Але у зв'язку з відсутністю чітких критеріїв розуміння професійно зумовлених травм або професійної хвороби судді можемо прогнозувати труднощі у правозастосуванні.

В українському законодавстві не визначені так звані «професійні хвороби» суддів [5]. Але медична практика вже може сформулювати перелік розладів здоров'я, які доволі часто зустрічаються серед працівників, які працюють суддями.

На думку Ю.В. Кернякевич Танасійчук до професійних захворювань суддів варто віднести:

а) нервові захворювання (безсоння, головний біль, інсульт, мігрень, невралгія, невроз тощо);

б) серцево судинні захворювання (ішемічна хвороба серця, інфаркт міокарда, стенокардія);

в) захворювання, які викликані перенапруженням органів зору (прогресуюча короткозорість). Головною умовою визнання захворювання професійним, справедливо зазначає автор, є встановлення зв'язку захворювання з умовами праці працівника.

Аналіз узагальненої практики роботи Вищої ради правосуддя (Вищої ради юстиції) свідчить, що МСЕК жодного разу не встановила судді професійне захворювання, виключно “загальне захворювання”. Причина може бути в формальному підході, адже як ми зазначали, професія судді не включена до переліку професійних захворювань. Проте в окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, не внесене до Переліку професійних захворювань, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним [6, с. 40].

Це знов актуалізує питання співпраці Вищої ради правосуддя та міністерства охорони здоров'я, зокрема і щодо визначення переліку професійних захворювань суддів, що надасть додаткові соціальні гарантії при їх звільненні за станом здоров'я. Крім того, необхідно виключити ймовірність погіршення стану здоров'я судді через його власні дії проти свого здоров'я [7], а не впливу негативних факторів професії. Тому ми підтримуємо пропозицію, що має бути визначено порядок оцінки причини виникнення у судді стану здоров'я, що перешкоджає його можливості подальшого перебування на посаді, внаслідок чого буде підтверджено (спростовано) характер професійної обумовленості (а не, наприклад, спадковості, генетичної схильності або розвиненості внаслідок зловживання) хвороби чи травми (фізичної чи психічної). У випадку встановлення характеру хвороби чи травми саме як професійно обумовленої, мають включатися додаткові гарантії матеріального забезпечення та соціального захисту. Крім того, на державу мають покладатися додаткові зобов'язання щодо прийняття заходів з попередження виникнення професійних хвороб та травм суддів.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене вважаємо що є доцільним створення системи контролю за станом здоров'я суддів, що може бути реалізоване за допомогою періодичного огляду стану здоров'я суддів шляхом проходження медичного обстеження, довідки якого будуть надаватися до уповноваженого органу, що при-

ймає рішення про звільнення суддів за станом здоров'я (Вища рада правосуддя). Також ефективним рішенням контролю за станом здоров'я судді були дані сімейного лікаря судді, який за запитом Вищої ради правосуддя надавати повну інформацію стосовно стану здоров'я судді.

Але для затвердження зазначеної системи треба наголосити на тому, що міністерство охорони здоров'я повинно затвердити перелік захворювань наявність яких свідчить про неможливість виконання особою функцій із здійснення правосуддя.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30.Р.2 URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 01 січня 2024 №2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2001 р. №559. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4#Text>
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року №1105-XIV URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
5. Перелік професійних захворювань: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. No 1662 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1662-2000-п?find=1&text>
6. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Професійні захворювання в галузі юриспруденції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 6-1. Том 2. 2014. С.39-42.
7. Khotynska-Nor Oksana Z., Moskvych Lidiya M. Alcoholism as a professional disease of the representatives of justice. *Wiadomości Lekarskie*. 2020;73(12 p. II):2934-2939.

Анотація

Русак Г. В. Особливості встановлення факту неспроможності судді здійснювати повноваження за станом здоров'я. – Стаття.

Статус судді належить до особливого статусу, який визначає особливі аспекти правового становища особи у зв'язку з її роботою та службовою діяльністю від імені держави. Окрім загальних аспектів трудових прав, трудова правосуб'єктність судді має свої особливості, обумовлені специфікою правового статусу цієї категорії осіб, що виходять, насамперед, з його дуальності.

У виконанні своїх обов'язків від імені держави суддя є працівником певного органу держави і поєднання загального статусу особи, статусу державного службовця, посадової особи, працівника вимагає з'ясування меж дії кожного, їх взаємного впливу в аспекті особливостей реалізації певних прав та обов'язків, встановлення додаткових вимог, пільг, привілеїв, обмежень чи заборон.

Сьогодні у юридичній науці наявні різні підходи до розуміння логіки конституціодавця щодо розмежування «звільнення судді» та «припинення повноважень судді», Конституції України закріплено підстави для припинення трудових правовідносин (не вбачаючи необхідності у розмежуванні розірвання та припинення «договору» за підходом, використаним законодавцем у КЗпП України). З огляду на це, причинні факти, перелічені у ч. 6 і 7 ст. 126 Конституції, насправді є двома формальними виявами припинення трудових правовідносин із суддею. Звільнення судді є певним аналогом загальних підстав припинення трудових правовідносин з працівником й у вимірі трудових правовідносин із суддею не обов'язково можуть обумовити припинення відповідних правовідносин, адже залежать на пряму від свободи волі сторін правовідносин та/або дослідження відповідності конкретних обставин дійсності загальним правилам.

У статті розглянуто особливості визначення поняття «здоров'я», «стан здоров'я» та їх правова невизначеність, визнання стану здоров'я судді таким, що заважає здійснювати професійні повноваження судді та соціальні гарантії суддів, які звільнені через встановлення факту неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я.

Особлива увага приділяється дослідженню соціального захисту суддів які звільнені на підставі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я.

Ключові слова: статус судді, пенсія, довічне грошове утримання, здоров'я, стан здоров'я.

Summary

Rusak H. W. Peculiarities of establishing the fact of a judge's inability to exercise authority due to health. – Article.

The status of a judge belongs to a special status that defines special aspects of a person's legal status in connection with his work and official activities on behalf of the state. To choose the general aspects of labor rights, the labor legal personality of a judge has its own characteristics, due to the specifics of the legal status of this category of persons, which are based, first of all, on its duality.

In the performance of his duties on behalf of the state, a judge is an employee of a certain state body and a combination of the general status of a person, the status of a civil servant, an official, the employee requires clarification of the limits of each person's actions, their joint influence in the aspect of the specifics of the implementation of certain rights and duties, placement of additional requirements, benefits, privileges, restrictions or prohibitions.

Today, in legal science there are other approaches to understanding the logic of the constitutional law regarding the distinction between "dismissal of the court" and "termination of the court's powers", the Constitution of Ukraine enshrines the grounds for terminating the employment relationship (not seeing the need to distinguish between termination and termination of the "contract" according to the approach used by the legislator in KZpP of Ukraine). In view of this, the causal facts listed in part 1 of Art. part 6 and 7 of Art. 126 of the Constitution, in fact, are two formal detected termination of employment relations with a judge. The dismissal of a judge is a certain analogue of the general grounds for termination of employment with an employee, and in terms of employment with a judge, it may not necessarily lead to the termination of the relevant legal relationship, because it depends on the freedom of will of the parties to the legal relationship and/or the examination of the compliance of specific truths with the general rules.

The article highlights the peculiarities of the definition of the concepts of "health", "state of health" and their legal uncertainty, the recognition of the judge's health status as deserving of the professional authority of judges and the social guarantees of judges who are dismissed due to the establishment of the fact of incapacity with the help of repetition. according to the state of health.

Special attention is paid to the study of the social protection of judges who are dismissed on the basis of inability to provide authority due to health.

Key words: the status of a judge, pension, lifetime stipend, health, state of health.